

Тијана Балек  
Универзитет у Новом Саду  
Филозофски факултет  
Одсек за славистику

### Модални глаголи *мочь/моћи* и *желать/желети* у светлу видске (не)парности

У датом раду, посвећеном модалним глаголима *мочь* и *желать* у руском језику, односно њиховим српским еквивалентима *моћи* и *желети* – који припадају специфичној семантичко-синтаксичкој групи глагола, недовољно заступљеној у граматичкој литератури (Пипер, Клајн 2017; Пипер, Клајн, Драгићевић 2022; Станојчић, Поповић 1992; Стевановић 1970; Шведова 1980), као и у појединачним радовима – настојимо да додатно проверимо одређене наводе представљене у (Балек 2023). Акценат се ставља на деривациону способност разматраних јединица и на видску кореспонденцију мотивних непрефиксираних и префиксираних, семантички модификованих, глагола. Потреба за испитивањем датог типа огледа се у чињеници да се у *Руској граматици* (Шведова 1980: 590–594) модални глаголи сматрају једном од група глагола непарних по виду<sup>1</sup>.

Модални глаголи поседују значења којима се представља однос између субјекта и активности изражене инфинитивом, тј. мишљење говорника о веродостојности исказа (модалност исказа) (Хубровская 2005: 35); дакле, денотирана ситуација означена пунозначним глаголом посматра се као иреална, потенцијална, она која се мора, може или хоће реализовати (Станојчић, Поповић 1992: 247). Упркос својој семантичкој несамосталности, модални глаголи синтаксички управљају пунозначним глаголима: у форми инфинитива (карактеристично и за српски језички узус, али је у руском језику облигаторно), или пак, у српском језику, захваљујући *да* + презент конструкцији, чиме се модификује значење пунозначних глагола (Mrazović, Vukadinović 2009: 177).

Русистичке студије и граматичка литература нуде врло хетерогену класификацију и различит инвентар модалних глагола. Рецимо, глагол *мочь* се не сматра модалним, док, с друге стране, постоје истраживачи који, поред несумњиве модалне природе овога глагола, испитују и његов пут граматикализације (Холодилова 2015), штавише, убрајају га у језгро непунозначности (као и *желать* који такође разматрамо) (в. Хантоош 2005: 8). Интересантно је да речници не бележе да се овај глагол може користити и за експликацију говорног жанра молбе: *Вы не можете [не могли бы] дать мне эту книгу?*; *Вы можете [могли бы] дать мне эту книгу?* (Падучева 2016: 51–52).

Деривациони опсег модалног глагола *мочь* није узак. Ипак, упркос перфективизацији, не можемо рећи да се видска корелативност увек успоставља, као ни да је она апсолутна. Рецимо, глаголи *мочь* и *смочь* нису видски парњаци у правом смислу, будући да се уз потоњи нарушава принцип неодређене трајности (присутан у контекстима попут *Настя может готовить*), с обзиром на то да долази до каузације ситуација, када једна условљава другу, што трансформише и првобитни смисао исказа: модел (а) *ако X, онда Y – Настя сможет готовить в четверг, если ты купишь все продукты*; (б) *пошто X, онда Y – Настя не смогла говорить о смерти мужа, сильно переживает*. Видску класификацију глагола насталих од *мочь* додатно усложњавају идентификовани

<sup>1</sup> Даље користимо термин ‘моноаспективи НСВ’ за глаголе традиционално називане *imperfectiva tantum*, у које спадају и модални глаголи, односно ‘моноаспективи СВ’ за *perfectiva tantum*, како је и код (Балек 2023) по узору на (Горбова 2019).

секундарни имперфективи. Наиме, у НКРЯ присутан је глагол НСВ *возмогати*, чије постојање сугерише корелативан видски однос међу глаголима *возмогати* и *возмочь*<sup>2</sup>, који, узевши у обзир припадност глагола на *воз-* високом стилу и религијском дискурсу, нису претерано заступљени (поготово секундарно имперфективизовани глагол *возмогати*) (према Балек 2023). Уп.: *Вот и сбывается это слово; действительно, многие ищут войти, но не могут* (НКРЯ). Из контекста се примећује да се *возмогати* може заменити са другим глаголима из семантичког поља успешног извршења активности (нпр. *удастись*). Слично је и са застарелим глаголом *занемочь*, који има нерегистровани облик НСВ – *занемогати* и, као и глагол са варијантним префиксом *из-* (*изнемогати*), денотира стање болести или физичке немоћи (о градуирању стања болести или физичке слабости изражене овим глаголима в. код Балек 2023: 80). Специфичан је случај регистрованог постфиксалног глагола *домогаться*<sup>3</sup>: новији дескриптивни речници не бележе његов директни мотиватор супротног видског значења *\*домочься*, а ни варијанту без постфикса *\*домочь*. Семантика глагола *домогаться*, који класификујемо као моноаспектив НСВ, врло је удаљена од модалног глагола *мочь*, будући да се она остварује на плану интелектуалне активности, а, условно, може се рећи и да денотира посесиван однос (како апстрактан тако и материјалан): ‘снажно, упорно стремити постизању или остварењу нечега’ (МАС). Уп.: *Сегодня его заклонило на сказочных мотивах, на принцессе, которую домогаются женихи; Пока я домогаюсь удачи, пока хочу ее и зову, я должен стремиться в него вписаться* (НКРЯ).

Премда глагол *моћи* поседује већи број префиксалних изведеница, 4 изведенице класификујемо као моноаспективе СВ, од којих 2 имају сложени префикс: *узнемоћи*, *занемоћи* (*занемоћати*), *снемоћи* и *узмоћи*. Наиме, *занемоћи* (уп. *занемочь* и *занемогати* у руском језику) има једно значење: ‘постати немоћан, разболети се’ (РМС 1967/2: 169), а примери из SRWAC показују да се оно одржало и данас, упркос ниској фреквенцији: *Откако сам здравствено занемоћала, многие stvari више не могу да радим, а волела сам и да окрећем намештај у соби...* (SRWAC). Ретки забележени примери доступни у SRWAC показују да се у активној употреби не прави семантичка диференцијација глагола *занемоћати* и *снемоћати*, уп.: *Тог пролећа, Тајо је већ толико снемоћао да није могао да дође до градилишта* (SRWAC). *Узмоћи*<sup>4</sup> и *узнемоћи*<sup>5</sup> имају супротстављена значења. *Узмоћи* је далеко присутнији у активном фонду, а, према нашем мишљењу, може да се замени глаголом *успети*: *Пророк Мојсије је успијед старости узнемогао* [није успео / није могао да... – Т. Б.] *да диже руке своје ка небу...* (SRWAC); *Најбоље је насумце живјети како тко узмогне* [успе; снађе се – Т. Б.] (SRWAC).

Формално модални глагол *желати* поседује једну изведеницу, која се и наводи као видски парњак у 2. значењу (од укупно 3) – *пожелати*. Међутим, и глагол *пожелати* у примарном значењу<sup>6</sup> нема парњак. Ипак, упркос таквој дефиницији, сматрамо да има простора тврдити да се између *желати* и *пожелати* не успоставља видска кореспонденција ни када је реч о честитању или изражавању жеље, иако они јесу у односу творбене мотивације и долази до промене граматичке (видске) семантике. Пре свега,

<sup>2</sup> Уп.: ‘оказаться в состоянии, в силах сделать что-л.; смочь’ (МАС).

<sup>3</sup> У НКРЯ појављује се и нерелексивна форма *домогати*, али се из трију забележених примера не може поуздано одредити њено значење.

<sup>4</sup> ‘Моћи, наћи снаге’ (РМС 1976/6: 464).

<sup>5</sup> ‘Не моћи више нешто чинити’ (РМС 1976/6: 465).

<sup>6</sup> ‘Проявить желание, охоту к чему-л.; захотеть’ (МАС).

разлика међу њима огледа се у типу денотиране ситуације: код *пожелать* она је везана за конкретни догађај или епизоду, искључује се извршење у дужем интервалу или понављање, што је кључна одлика модалне ситуације коју обележава *желать* – оријентисаност на ванвременско (недефинисано, непредвиђено) трајање. С друге стране, *пожелать* може да се реализује, или пак да постоји тенденција извршења, искључиво на плану будућности; модална ситуација нема универзално трајан карактер (осим ако је реч о прошлом времену, када се може јавити импликација неуспешности). То је разлог што се *пожелать* користи и у условним и временским реченицама, без евентуалне замене са мотивним *желать*, а могуће је и скретање фокуса у погледу ситуативних елемената, као у следећем примеру: (а) *Если вы пожелаете ему хорошего вечера, он [вечер] не станет плохим!*; (б) *Если вы желаете ему хорошего вечера, он [вечер или человек?] не станет плохим!* (Балек 2023: 69–70). У НКРЯ запазили смо још две изведенице, које нису регистроване у МАС: *зажелать* (денотира модалну ситуацију појављивања жеље усмерене на поседовање, задовољење жеље или потребе) и *нажелать* (показује особине прекономративних глагола, компонента жеље је изнад просечних вредности) (према Балек 2023: 70): *Я, к примеру сказать, — прямо так и говорю — я есть рабочий, который больше работать не зажелал...; Ира нажелала ему много замечательных вещей, прибавив, что недаром он родился в день Знамения Господня* (НКРЯ).

Глагол *желети* има чак 10 префиксалних изведеница, међу којима доминирају моноаспективи СВ: *зажелети* (се), *нажелети* (се), *оджелети*, *прижелети*, *дожелети* (се), *ужелети* (се). Моноаспектив НСВ *прижељкивати* у примарном значењу је изузетно фреквантан, са израженим компоненама „у тајности” и „дуготрајност”, а суфиксом -к-, поред деминутивности, обележава се и дуго трајање жеље, па стога итеративно-деминутивни глагол *прижељкивати* и класификујемо као моноаспектив НСВ: *Она је то дуго планирала и прижељкивала и сада је срећна што ће тако битно животном питање решити...* (SRWAC). Моноаспектив СВ *нажелети* поседује резултативно значење, тј. указује на остварење модалне ситуације, испуњење жеље којој је субјекат дуго тежио. Будући да је делимитатив на *по-* присутан и у српском језику, ваља нагласити да га такође не сматрамо парњаком *желети*. Изненадност и тренутност појаве жеље да се каква активност предузме утиче на то да временске реченице у којима се јавља глагол *пожелети* могу да буду, у дубинској структури, услов да би се поступало на одговарајући начин и следе пре реализације радње независне реченице: (а) *Такав сам ја: кад нешто пожелим, постајем просто неурачунљив* (КССЈ); vs. (б) *Такав сам ја: кад нешто желим, постајем просто неурачунљив* (према Балек 2023: 75). Међу моноаспективе СВ убрајамо и *ужелети* (се) за који бисмо, према речничким подацима, могли помислити да је могућа префиксална алтернација са дериватима на *за-* и *по-*, међутим, испитивање је показало да се дериват на *у-* не среће без морфеме *се*, што је разлог да *ужелети се* уврстимо у ред моноаспектива СВ: *Ако смо се ичега ужелели овог лета, то су кише и ниже температуре* (SRWAC).

Дакле, покушали смо да на примеру глагола *мочь/моћи* и *желать/желети* укажемо на аспектна својства модалних глагола, односно да утврдимо постојање видске корелативности наведених непрефиксираних јединица и њихових директних изведеница. Утврђено је, наиме, да постоји основ за разграничење разматраних модалних глагола и њихових деривата, чак и уколико речници идентификују видску корелацију међу њима. Запажена је тенденција секундарне имперфективизације и код разматране скупине глаголске лексике, као и плодна префиксација анализираних модала, с обзиром на

то да постоје глаголи који су део активног узуса, али их лексикографска грађа не идентификује. Присутна префиксална алтернација додатно указује на сложеност анализираног система, те се, узевши у обзир да је у неким случајевима реч о префиксима који имају врло различита лексичка значења, намеће питање њихове граматикализације, али се уједно указује и на то да је њихова семантика инкодирана у дубљој структури, па ју је некада немогуће идентификовати простим „разлагањем” морфема ван контекста.

### Цитирана литература

Балек Т. *Моноаспективи у руском и српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2023.

Горбова Е. В. „Двухкомпонентная модель русского вида: положения, предсказания, подтверждения.” *Славистика*, 23, 1 (2019): 45–61.

Mrazović P., Vukadinović, Z. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci–Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.

Падучева Е. В. „Модальность.” В: *Материалы к Корпусной грамматике русского языка. Глагол. Часть I*. В. А. Плунгян (Отв. ред.). Санкт-Петербург: Нестор-История (2016): 19–94.

Пипер П., Клајн И. *Нормативна граматика српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2017.

Пипер П., Клајн И., Драгићевић Р. *Нормативна граматика српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2022.

Станојчић Ж., Поповић Љ. *Грамматика српскога језика*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника, 1992.

Стевановић М. *Савремени српскохрватски језик I. Увод, фонетика, морфологија*. Београд: Научна књига, 1970.

Хантоош А. А.-Д. М. *Неполнозначные глаголы в современном русском языке: состав и функционирование*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Елец: Липецкий государственный педагогический университет, 2005. <<https://new-dissert.ru/avtoreferats/01002802512.pdf>> (16. 5. 2023)

Холодилова М. А. „Грамматикализация русских модальных глаголов.” *Acta Linguistica Petropolitana. Труды института лингвистических исследований РАН*, XI, 1 (2015): 369–399.

Хубровская, М. Р. „Грамматическая семантика модальных глаголов.” В: *Актуальные проблемы теории языка, страноведения и методики преподавания иностранных языков*. М. Р. Хубровская (ред.). Екатеринбург: Рос. гос. проф.-пед. ун-т. (2005): 35–37.

Шведова, Н. Ю. *Русская грамматика*, т. I. Москва: Изд-во Наука, 1980.

### Извори

KCCJ: <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus>> (9. 1. 2025)

МАС: *Словарь русского языка*, т. I–IV. – 4-е изд., стер. Москва: Изд-во Русский язык. <<https://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/default.asp>> (9. 1. 2025)

НКРЯ: *Национальный корпус русского языка*. Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН / Отдел компьютерной лингвистики и лингвистической поэтики. <<http://www.ruscorpora.ru/search-main.html>> (25. 12. 2024)

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, т. I–VI. Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.

SRWAC: <[https://www.clarin.si/noske/all.cgi/wordlist\\_form?corpname=srwac](https://www.clarin.si/noske/all.cgi/wordlist_form?corpname=srwac)> (10. 1. 2025)